

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

علوم و فنون ادبی (۲)

رشته‌های ادبیات و علوم انسانی – علوم و معارف اسلامی

راهنمای معلّم

پایه یازدهم

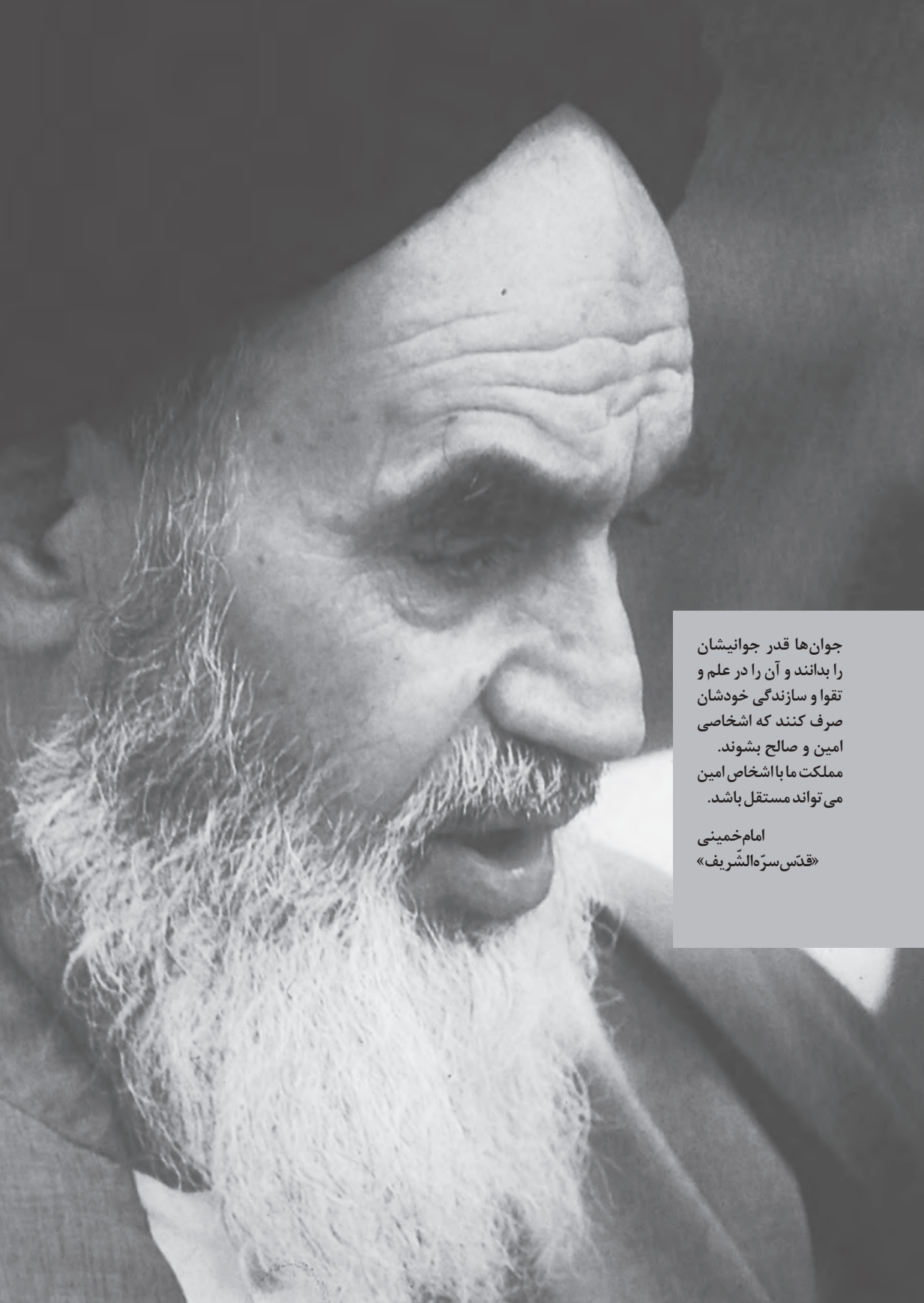

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

- نام کتاب: راهنمای معلم علوم و فنون ادبی (۲) - پایه یازدهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۱۳۷۴
- پدیدآورنده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
- مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف: دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
- شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف: محی‌الدین بهرام محمدیان، حسین قاسم‌پورمقدم، احمد تمیم‌داری، محمدرضا سنگری، عباسعلی وفايي، سهيلا صلاحی مقدم، رضا مرادصحرايي، مریم عاملي رضايي، مریم دانشگر، غلامرضا عمراني، شهناز عبادتي، حجت کجانی حصاری، نادر یوسفی، علی واسوجویباری و محمد نوریان (اعضای شورای برنامه‌ریزی)
- مدیریت آماده‌سازی هنری: حسین قاسم‌پورمقدم، نادره شاه‌آبادی، علی واسوجویباری و مریم ولیان (اعضای گروه تألیف) - کوروش کرمی (ویراستار)
- شناسه افزوده آماده‌سازی: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
- نشانی سازمان: لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - جواد صفری (مدیر هنری) - مهلا مرتضوی (صفحه‌آرا) - سورش سعادت‌مندی، زهره برهانی، سیما لطفی، وحیبه برادران سادات، فریبا سیر، فاطمه رئیس‌یان فیروزآباد، فاطمه پزشکی و راحله زادفتح‌اله (امور آماده‌سازی)
- چاپخانه: تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
- ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
- چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
- سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ اول ۱۳۹۶

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۹۸۱-۲

ISBN: 978-964-05-2981-2

جوان‌ها قدر جوانیشان
را بدانند و آن را در علم و
تقوا و سازندگی خودشان
صرف کنند که اشخاصی
امین و صالح بشوند.
مملکت ما با اشخاص امین
می‌تواند مستقل باشد.

امام خمینی
«قدس سره الشریف»

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

فهرست

بخش ۱: کلیات

۱

- ۲..... مبانی برنامهٔ درسی زبان و ادبیات فارسی
- ۵..... رویکردهای حاکم بر برنامهٔ درسی دورهٔ دوم متوسطه
- ۸..... اصول برنامهٔ درسی زبان و ادبیات فارسی در دورهٔ دوم متوسطه
- ۱۵..... اهداف کلی برنامهٔ درسی زبان و ادبیات فارسی بر پایهٔ عناصر پنجگانهٔ برنامهٔ درسی ملی
- ۱۸..... اهداف کلی آموزش علوم و فنون ادبی (۲) پایهٔ یازدهم
- ۱۹..... بررسی ساختار و محتوای کتاب علوم و فنون ادبی (۲) پایهٔ یازدهم
- ۲۱..... کلیاتی مربوط به خواندن متن
- ۲۳..... لحن در زبان فارسی
- ۳۲..... گونه‌های خواندن
- ۳۳..... روان خوانی
- آموزه‌های زبانی و ادبی در کتاب‌های فارسی دورهٔ اول متوسطه (پایه‌های هفتم، هشتم و نهم) و متوسطه دوم (دهم)..... ۳۴
- روش‌های یاددهی - یادگیری در برنامهٔ درسی فارسی..... ۳۷
- الگوی تدریس چیست؟..... ۴۳
- عوامل مورد توجه در یادگیری..... ۴۷
- ارزشیابی..... ۵۰
- بیان..... ۵۶
- بدیع..... ۷۱
- عروض..... ۸۲
- تقطیع..... ۸۷

فصل اول

- درس یکم: تاریخ ادبیات فارسی قرن‌های ۷ و ۸ و ۹ ..... ۱۰۴
- درس دوم: پایه‌های آوایی شعر ۱۲۵
- درس سوم: تشبیه ۱۳۲
- کارگاه تحلیل فصل اول ۱۳۹

فصل دوم

- درس چهارم: سبک‌شناسی قرن‌های ۷ و ۸ و ۹ (سبک عراقی) ۱۴۱
- درس پنجم: پایه‌های آوایی همسان (۱) ۱۵۵
- درس ششم: مجاز ۱۶۳
- کارگاه تحلیل فصل دوم ۱۶۷

فصل سوم

- درس هفتم: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های ۱۰ و ۱۱ ..... ۱۶۹
- درس هشتم: پایه‌های آوایی همسان (۲) ۱۸۱
- درس نهم: استعاره ۱۹۲
- کارگاه تحلیل فصل سوم ۱۹۵

فصل چهارم

- درس دهم: سبک‌شناسی قرن‌های ۱۰ و ۱۱ (سبک هندی) ۱۹۶
- درس یازدهم: پایه‌های آوایی همسان دولختی ۲۰۳
- درس دوازدهم: کنایه ۲۰۹
- کارگاه تحلیل فصل چهارم ۲۱۲

پیشگفتار

به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین

کتاب راهنمای معلّم «علوم و فنون ادبی» شامل دو بخش می‌باشد:

الف) بخش اول «کلیات»:

- ۱ مبانی درسی علوم و فنون ادبی دوره دوم متوسطه
- ۲ رویکردهای حاکم بر برنامه درسی
- ۳ اصول برنامه درسی
- ۴ اهداف آموزشی کل کتاب
- ۵ اهداف برنامه درسی علوم و فنون ادبی
- ۶ ساختار کتاب

در پایان این بخش، کلیاتی مربوط به خوانش متن، لحن و انواع آن، همچنین آموزه‌های زبانی و ادبی کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول و پایه دهم، چکیده‌ای از روش‌های مختلف یاددهی - یادگیری، ارزشیابی و انواع آن، بیان، بدیع و عروض گنجانده شده است.

ب) بخش دوم «بررسی درس‌ها»:

ساختار هر درس در کتاب راهنمای معلم به شرح زیر می‌باشد:

- ۱ اهداف آموزشی درس
- ۲ روش‌های پیشنهادی تدریس
- ۳ دانش‌افزایی
- ۴ پاسخ خودارزیابی

برای اجرای بهتر این برنامه و اثربخشی فرایند آموزش، توجه همکاران ارجمند را به نکات زیر، جلب می‌کنیم:

- رویکرد خاص برنامه فارسی آموزی، رویکرد مهارتی است؛ یعنی بر آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی، فرازبانی و ادبی تأکید دارد و ادامه منطقی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی و دوره متوسطه اول است؛ به همین روی، لازم است همکاران گرامی از ساختار و محتوای کتاب‌های پیشین، آگاهی داشته باشند.
- رویکرد آموزشی کتاب، رویکرد فعالیت‌بنیاد و مشارکتی است؛ بنابراین، طراحی و به کارگیری شیوه‌های آموزشی متنوع و روش‌های همیاری و گفت‌وگو توصیه می‌شود. حضور فعال دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری، کلاس را سرزنده، بانشاط و آموزش را پویاتر می‌سازد و به یادگیری، ژرفای بیشتری می‌بخشد.

با توجه به رویکرد مهارتی، آنچه در بخش بررسی متن اهمیت دارد؛ کالبدشکافی عملی متون است. یعنی فرصتی خواهیم داشت تا متن‌ها را پس از خوانش، در سه قلمرو بررسی کنیم. این کار، سطح درک و فهم ما را نسبت به محتوای اثر، فراتر خواهد برد. یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌های بررسی، کالبدشکافی و تحلیل هر اثر، این است که متن در سه قلمرو بررسی شود: زبانی، ادبی و فکری.

۱ قلمرو زبانی

این قلمرو، دامنه گسترده‌ای دارد؛ از این رو، آن را به سطوح کوچک‌تر تقسیم می‌کنیم: **سطح واژگانی**: در اینجا، لغت‌ها از نظر فارسی یا غیر فارسی بودن، نوع ساختمان (ساده، مشتق و مرکب)، روابط معنایی کلمات از قبیل ترادف، تضاد، تضمن، تناسب، نوع گزینش و همچنین درست‌نویسی واژه‌ها بررسی می‌شود. **سطح دستوری یا نحوی**: در اینجا، متن از دید ترکیبات و قواعد دستوری، کاربردهای دستوری تاریخی و کوتاهی و بلندی جمله‌ها بررسی می‌شود.

۲ قلمرو ادبی

در اینجا، شیوه نویسنده در به‌کارگیری عناصر زیبایی‌آفرین در سطح‌های زیر، بررسی می‌شود. **سطح آوایی یا موسیقایی**: در این مرحله، متن را از دید بدیع لفظی (وزن، قافیه، ردیف، آرایه‌های لفظی و تناسب‌های آوایی مانند واج‌آرایی، تکرار، سجع، جناس و...) بررسی می‌کنیم. **سطح بیانی**: بررسی متن از دید مسائل علم بیان نظیر تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه؛ **سطح بدیع معنوی**: بازخوانی متن از دید تناسب‌های معنایی همچون تضاد، ایهام، مراعات نظیر و... البته با تناسب‌های معنایی در پایه دوازدهم به‌طور کامل آشنا خواهید شد.

۳ قلمرو فکری

در این مرحله، متن از نظر ویژگی‌های فکری، روحیات، باورها، گرایش‌ها، نوع نگرش به جهان و دیگر جنبه‌های فکری، مانند این موضوعات، بررسی می‌شود: واقع‌گرایی / ذهن‌گرایی، رواج روحیه پهلوانی و حماسی / رواج روحیه عرفانی و اخلاقی، شادی‌گرایی / غم‌گرایی، باور به اختیار و اراده / باور به قضا و قدر، زمینی بودن معشوق / آسمانی بودن معشوق، بازتاب اندک یا فراوان علوم در شعر و...
■ در آموزش، به ویژه، در فصول کلیات و تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی، از بیان مطالب اضافی که به انباشت دانش و فرسایش ذهنی دانش‌آموزان منجر می‌شود، پرهیز گردد.

امیدواریم آموزش این کتاب، به رشد و شکوفایی زبان و ادبیات فارسی و پرورش شایستگی‌ها در نسل جوان، یاری رساند و به گشایش کرانه‌های امید و روشنایی، فراروی آینده‌سازان ایران عزیز بینجامد.

گروه زبان و ادبیات فارسی

دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

www.literature – dept.talif.sch.ir